

LANGS DE BOTTEN VAN DE VUURVOGEL, EEN FASCINERENDE REIS DOOR DE DOOD EN EXPLOSIEF LICHT

OTHILIA VERDURMEN EN DE CYCLUS VAN DE VUURVOGEL

Steven Kolsteren

“Het is een droomwereld, maar hij is echt gemaakt”, zo beschrijft Othilia Verdurmen haar installatie van de mythische Vuurvogel. Een wereld voor alle zintuigen, niet alleen om naar te kijken, maar ook om te voelen, horen en ruiken. “Het materiaal zelf ademt als een huid, alles is zacht; dat werkt ontspannend.” De toeschouwer wordt meegevoerd door het veranderende licht en de soundscape. Maar eerst moest de kunstenaar alles zelf ervaren: de vorming van het idee, het onderzoek, en jarenlange fysieke arbeid om alles met de hand vorm te geven. Een brand in haar atelier deed deze mythische wereld in vlammen opgegaan, op een koude winternacht in januari 2009. Maar de droom zelf niet.

CYCLUS

“De Vuurvogel was bijna voltooid op het moment dat hij verbrand is. Het verhaal dat ik in mijn hoofd had was als volgt: er is een paradijseiland met vier wachters, die de komst van de vuurvogel voorbereiden. Maar niemand wist dat als de vuurvogel zou komen, het hele eiland in brand zou vliegen. Het verhaal is in werkelijkheid gebeurd. Ik ben op het paradijseiland geweest, maar in het paradijs kun je niet blijven. Wat rest, is een gevoel, niet meer iets wat je kunt aanraken.”

Hoe kon zij dan toch verder gaan met het proces om een nieuwe Vuurvogel te maken? “Ik begon niet opnieuw, maar ging verder”, zo legt Othilia uit. “Eerst stond de vuurvogel in het midden, zijn vleugels wijd uitgestrekt, zijn snavel geopend. Nu is hij omgevallen precies zoals een vogel sterft. Ik was erg ontroerd door de aanblik: hij lag op zijn rug, snavel open, met één poot omhoog.” Ze beschrijft haar verhaal als een cyclus van tevoorschijn komen en weer verdwijnen. Ze ging de dode vuurvogel heel anders bekijken, vanuit een ander perspectief. Niet hoog boven zich, maar naast haar op de grond, aanraakbaar, en

ze raakte gefascineerd door de schoonheid van de dood. De cyclus van dood en wedergeboorte is een oerthema. Othilia heeft ervoor gekozen dit weer te geven vanuit de dode vogel, die een “intense expressie heeft”. Het vuur van de vuurvogel heeft gewonnen, en is daarom nu heel hoog geworden. Aan de ijzeren vorm van de vogel, die bewaard is gebleven, heeft ze niets veranderd. “Ik heb aanvaard wat er gebeurd is, en zo verwerkte ik het zelf ook.” Ze beschrijft het verhaal als een nieuwe cirkel, een slang die in zijn eigen staart bijt. De abstracte vorm van de nieuwe vogel wordt geboren uit de dode vogel, steeds opnieuw.

In de verbrande installatie heeft ze het thema langzaam verkend en zien ontstaan; de vier wachters waren voorafspiegelingen van de uiteindelijke vuurvogel. Daarbij stuitte ze op fundamentele vragen, bijvoorbeeld: hoe kun je het verleden weergeven? Het tevoorschijn komen van vormen, het onvergankelijke, de cyclische tijd noemt ze als het eigenlijke thema van haar werk. “Het verleden van het verhaal heeft nu werkelijk plaats gevonden. Het verleden werpt zijn schaduw vooruit, dat wil ik zichtbaar maken. Het verleden is de herinnering van de dode vuurvogel.”

DOOD

Na de brand was de kunstenaar uiteraard zeer aangeslagen: “Ik doe alles voelend, kijkend, voortgaand in de tijd. Ik was in mezelf teruggetrokken, maar wilde weer gaan communiceren.” Ze miste haar kleurige wachters, rood, oranje, blauw en groen, de vier windstreken; ze zag slechts de grauwe askleur van de dood. De kleuren van de wachters hebben een nieuwe vorm gekregen in de gestalte van de herboren vuurvogel. Beelden van de installatie en ook van structuren van de verbrande installatie worden geprojecteerd op een voordoek waardoor ze

weer zichtbaar zullen worden en hun vormen en kleuren kunnen worden gezien en ervaren, want “dood is een omgekeerde geboorte”.

Het zichtbaar en invoelbaar maken van zo’n abstract en diep thema geschiedt door alle zintuigen aan te spreken. De bezoekers groeien mee in het verhaal. Ze ziet het niet als één reusachtig beeld. “Je wordt filmisch meegenomen door licht. Elke structuur, elk detail roept associaties op. Het moet niet in een keer te bevatten zijn, ik heb er zelf vijf jaar over gedaan”, voegt ze er aan toe. Zelf ziet ze haar installatie als een opera. Toch heeft het geheel nu een andere, klank gekregen, meer aards. De duistere kanten van het bestaan zijn er nu ook in vertegenwoordigd. De ervaring van de brand zit in de hoofdrol voor het vuur.

“Op foto’s van de brand zie je het bot van alles,” zegt Othilia bedachtzaam formulerend. “De archaische skeletten krijgen iets onverwoestbaars. Alles van stof en wat stoffig is verdwijnt, maar de energie, de dynamiek is er nog. Ik hoorde de vuurvogel nog iets roepen met zijn open snavel. Ik zie de vorm, maar heb geen afstand, ik leef me in hoe hij heeft geleefd.” Door de aanblik van de dood, die zij ook zo ervaart, is er een andere sfeer ontstaan in het werk. “Verval roept andere dingen in mij op om te maken. De schoonheid van de rafeligheid, beheerste rafeligheid.” De aanblik van haar verbrande atelier omschrijft ze als een een krater vol as, met dampen, rooksluizen en ijskristallen van bevroren bluswater. De verassing; van heel heet naar heel koud. Doods. Een schoongebrand paradijs.

VUUR

Hoe kun je dit reusachtige verzengend vuur vorm geven in de installatie? Emotioneel was dit moeilijk, erkent Othilia, “en dan ook nog drie meter hoog”. Maar ze wilde het toch. “Doodgaan is niet treurig voor de vuurvogel, maar een gewone gebeurtenis uit zijn leven.”

“Wat ik spannend vond aan het vuur was het licht dat er in zat. Ik werk met veranderend licht, want het gaat om magisch vuur. Licht wordt afgedekt door materie, dat bijt elkaar. Maar het vuur is makkelijker om te zien dan de stilte die er na komt. Vuur is warm, gekleurd, licht, wild, in elk geval emotie. Vuur is spannend, alles smelt, stoffen gaan vreemde verbindingen met elkaar aan. Daarna is er geen emotie meer, en dat is het ergste.” In die dood vond zij een nieuwe steungevende schoonheid. “Mijn eerste

gedachte was: alleen de liefde blijft. Mijn werk is mijn leven en mijn leven is mijn werk. Je identiteit is weg op het moment dat je nog niet weet hoe je verder moet en dan heb je andere mensen nodig.” Daarom wilde ze dit thema, dat al duizenden jaren tot de verbeelding spreekt, voor anderen verbeelden: “Wat ik met mijn beeldend vermogen probeer is het zelf helemaal te doorleven en te luisteren naar de vormen die in mij opkomen.” Ze benadrukt dat ze ook alles zelf moet maken. Ze kon geen mensen inhuren en die opdrachten geven om haar visioen uit te beelden. De wedergeboorte van de vogel vereiste concentratie en eenzaamheid en veel arbeid. Ze kan niet één vorm opblazen tot iets reusachtigs, want het materiaal en wat je daarmee kunt doen zijn te belangrijk. “Je moet zien dat het veel werk is, aandacht roept aandacht op.”

STOF EN LICHT

Othilia werkt met textiel. “Textiel is geen verf die je kunt mengen om een bepaalde kleur te bereiken.” Steeds meer werkt ze met gekleurde LED verlichting in lichtdraden. “Dat is nieuw voor mij en vraagt om meer transparante materialen. Maar ik wil niet alleen tule en doorzichtige stofjes; dat is niet de expressie die ik zoek. Voordat je gaat werken moet je bepalen waar het licht komt, terwijl eigenlijk uitlichten het laatste is wat ik doe; techniek is soms storend in mijn organisch proces”, lacht ze. Dan weer serieus: “Mijn werk is heel overdadig, rijk, weelderig en barok. De lichtdraden maken het heel modern; een interessante combinatie.” Met licht kan alles, vertelt ze enthousiast, omdat elk stof weer anders reageert. De emotionele temperatuur van het object aanpassen aan het verhaal, zo definieert zij het. Hoewel het werk gemaakt is voor kunstlicht, wil ze het in daglicht kunnen maken. In daglicht verandert het steeds. “Die gratis spanning wil ik zo houden”.

CIRKEL

“In tijd ligt het paradijseiland achter mij, maar in vorm zie ik het vóór mij. In de ruimte ontstaat een cirkel. De oude vuurvogel ligt op de grond uitgespreid, met zijn poot omhoog, één vleugel steekt nog in de lucht. De nieuwe vuurvogel komt voort uit het metershoge vuur. Zij vormen de cirkel.” In de nieuwe installatie ligt de dode vuurvogel, verteerd door het vuur op de grond. Langzaam worden door lichtprojecties delen van zijn skelet zichtbaar, evenals de complexe

houding met de vleugels uitgespreid en de kop ondersteboven. Deze houding is erg belangrijk, benadrukt Othilia. Eerst kwam de vuurvogel uit het vuur, je zag dat hij zich losmaakte, nog net niet helemaal in triomf hoog in de lucht, maar met de snavel open en naar de hemel gericht. De vogel had oorspronkelijk een extatische baltshouding, een halfbewuste vorm van energie zoals die in seksuele vervoering ervaren kan worden. Maar in die extase zit tevens overgave. Dit is voor haar de essentie van de Vuurvogel. Overgave is er bij geboorte, bij seksualiteit, bij het sterven. Vooral de dood is moeilijk te realiseren voor een beeldend kunstenaar, omdat het een afscheid nemen van de uiterlijke vorm betekent. Het staat haaks op scheppen. "Dingen verdwijnen en vallen uit elkaar, het tegenovergestelde van waar de menselijke natuur op gericht is", zo formuleert zij het. "Als je mij had gevraagd een dode vogel te maken, zou ik waarschijnlijk niet op deze extatische houding zijn gekomen", vervolgt zij behoedzaam en gestaag doorbordurend op haar gedachten. Maar de aanblik van het verbrande karkas van de vuurvogel leverde meteen de inspiratie voor het huidige beeld op. "Ik had vijf maanden over de vorm gedaan; je komt niet zomaar op zo'n expressieve houding". Door het zorgvuldige onderzoek naar de anatomie van de vleugels van een vogel, de draagkracht en de mogelijkheid om te vliegen, was het skelet de essentie van het voorafgaande proces geworden. Othilia had met een bewegende camera zelfs al bestudeerd hoe materie uit elkaar valt, voor de weergave van het vuur. Centraal staat, zo beklemtoont zij, de lichtheid, het veroveren van het luchtruim. Deze lichtheid moest de vuurvogel nog steeds hebben, ook al was hij dood.

Met een kracht van tonnen werd het ijzeren hart uit elkaar gekrikt, geblakerde ijzeren delen werden losgeschroefd.

Zij begon met het maken van de kop, omdat dit nauw aansloot bij het beeld dat zij in de brand had gezien. Een beeld van huidflarden die erbij hangen, afgebladderd hout, een geopende snavel.

De oorspronkelijke Vuurvogel stond rechtop, en de toeschouwer keek van onderen naar boven. Nu lag hij op zijn rug, met zijn kop ondersteboven; een verrassend perspectief.

LICHT

Othilia ging, aanvankelijk in haar kleine woonkamer, met rubber werken, om een niet-afgewerkt,

vaag en diffuus effect te bereiken. Eenmaal in haar nieuwe atelier werkte zij direct verder aan het hart. Om de extase en lichtheid te bewaren, en een dood zonder tragiek te scheppen, maakte ze letterlijk licht in het hart. Aan de achterkant van het hart zat al een opening om de nieuwe vogel geboren te laten worden, voorin kwam nu een ander gat om je als het ware in de schatkamer te laten kijken. Het pulserende licht kan de hartslag verbeelden, als het weer gaat kloppen.

"Als je sterft, wordt je als het ware doorzichtig. "Je huid laat je eruit", noemt Othilia dit zelf. Het materiaal moest daarom dienend zijn aan het licht. Met doorzichtige structuren probeert zij te tonen waar de scheidslijn ligt tussen niet-zijn en leven. De kernvraag daarbij is: hoe maak je licht stoffelijk?

Deze vraag leverde natuurlijk een bijzondere uitdaging op voor de kunstenaar. In plaats van zich te laten leiden door de glans en het gevoel van rijk materiaal, dat letterlijk lust oproept, moest Othilia haar natuurlijke expressiedrang onderdrukken en vanuit het denken werken. Denkkraft in plaats van stoffen en materialen voelen. Hoe is dat haar gelukt? "Het licht gaf mij richting", stelt Othilia. Ze maakte het vormgevingsproces ondergeschikt aan de schoonheid van het licht, en wat licht allemaal kan, met kleurveranderingen en schakeringen. "Ik heb mij intuïtief overgegeven".

Op een gegeven moment begonnen de vormen weer naar buiten te komen. Ze werkte rechtstreeks op het ijzer, en opeens ontstonden vogelschedeltjes, als kleine vlammetjes op de ondergrond. Uit dikke lagen stof knipte ze wel vijfhonderd van deze vormen. Met een scherp schaartje maakte zij gaten voor de ogen, en hield uiteindelijk een kleine vorm over en een berg afvalmateriaal. Het is tekenend voor haar zoektocht naar het vormgeven van abstracte emoties; ze gooide als het ware haar vorige barokke en overvloedige leven weg.

SCHEDELTJES

De vogelschedeltjes op de ijzeren vleugel leverden een sensatie op van een kolonie, die er ooit neergestreken was. Door de massaliteit verdween de eenzaamheid. Othilia beschouwt de schedeltjes zelfs als een rode draad door de Vuurvogel heen. In woelige stromingen bevolken zij de vleugels van het karkas."Als de houding van de Vuurvogel, die eerst extatisch was van liefde, nu in zijn dood nog even kloppend is,

betekent dat dan dat het hoogtepunt in essentie hetzelfde is als het dieptepunt, omdat daarna onherroepelijk de transitie volgt?”, vraagt zij zich af. De fysieke emotie van vervoerende extase, waar deze ook aan ontspruit, keert zij binnenste buiten door de over elkaar heen tuimelende schedels, die over de vleugels heen krioelen.

De linkervleugel van de vogel is ijskoud. In de brand had ze ijskristallen gezien van het bluswater in de vrieskou. Dat leverde kleine kraaltjes op, als een soort ijsbeestjes; eitjes, die vervolgens uitkwamen en visjes werden. Ze vergelijkt het met oervormen van het leven, oogloze wezens die sinds miljoenen jaren in een donkere grot leven en zich nauwelijks ontwikkeld hebben.

Zonder dat ze het zich bewust realiseerde, vertolkte ze in de vuurvogel een nieuw evolutieproces. Een ander beeld is dat van de vogel diep op de bodem van de oceaan, een sterk contrast met het vliegen hoog in de lucht. Op de zeebodem van haar gedachten ontstonden vervolgens waaiers. “Ik dacht aan zonnestrallen onder water. Vage resten van veren of een nieuwe levensvorm die op de vergane botten groeit. De sterke lijnen van de waaiers had ik vormtechnisch nodig”, legt ze uit, “om richting te geven, want dat gedeelte was heel chaotisch, op zo’n grote diepte.” De waaiers wijzen in de richting van de staart van de vuurvogel, die nog nagloeit van het oorspronkelijke vuur en ook naar de verrijzenis van de jonge vogel in het vuur zelf.

NIEUWE VOGEL

Uit de oude vogel ontstaat de nieuwe, hoopvol en in stilte. Hij is het tegenovergestelde van de dode vogel. Maar hij heeft dezelfde bagage, nu “niet als ballast maar als rijkdom”. Alles staat omhoog gericht, op het punt van ontluiten, heel impulsief, om ongehinderd een gevoel van vrijheid te kunnen uiten, met speelse en uitzinnige vreugde. Othilia vergelijkt het met vuurwerk in tegenstelling tot verzegend vuur. “Het vuur van geestkracht, energie en expressie.” Dat levert ook weer nieuwe materialen en kleuren op: goud, rood, geel, oranje. De oude vogel heeft licht van binnenuit, een symbool voor de vergeestelijking en het verdwijnen van de materie; de nieuwe vogel wordt alleen van buitenaf belicht. Hij krijgt een huid en veren in het zonlicht. In alle facetten straalt hij levensplezier uit. Zijn veertjes zijn kleine vlammen; vuur maakt hem stralend. Het vuur vormt een lichtkrans om hem heen, maar tevens ook zijn wezen en inhoud. De nieuwe

vogel draagt het verdriet van vroeger met zich mee en tegelijk de spanning en vreugde van de toekomst, waarin alles nog mogelijk is.

De grootste vuurbal die er bestaat is de zon en in tal van overleveringen wordt de vuurvogel afgebeeld als heer en meester van de zon. Hij dekt hem af met zijn vleugel en zo ontstaat het duister van de nacht. De nieuwe vuurvogel draagt een zon bij zich, een explosie van licht, en zijn kop steekt er boven uit, hij reikt nog verder.

Naast een horizontale as, van de oude vogel op het diepste punt, is er een verticale as van vuur, hoog in de lucht. Samen vormen ze ruimtelijk een diagonaal, van linksonder naar rechtsboven. De vuurvogel, die Othilia eerst in één beeld had proberen te vangen, heeft er nu dimensies bij gekregen.

PRESENTATIE

In de presentatie wordt het bovenstaand verhaal slechts langzaam onthuld. Eerst ziet de bezoeker een transparante wand van stof met in het midden een poort. Links en rechts daarvan worden beelden geprojecteerd van de installatie. Zo ontstaan vleugels. De bezoeker ziet een tweedimensionale versie van de vuurvogel. Staande in de poort krijgt hij zelf even vleugels. Hij gaat van de ene wereld naar de andere. De bezoeker komt nu ook zelf in beweging en loopt om de installatie heen, om zo soms van veraf, soms van dichtbij te kijken. Geleid door soundscape en licht. “Vroeger gaf ik geen gelegenheid om afstand te nemen. Nu kan ieder zich letterlijk op een unieke manier tot het beeld verhouden. Ik heb het zo gemaakt dat er van dichtbij ook nog iets gebeurt.” Op deze wijze bevindt de installatie zich op de scheidlijn tussen beeldende kunst en theater.

EIGEN LEVEN

Voor Othilia Verdurmen zijn het eindresultaat, maakproces en haar persoonlijke ontwikkeling niet van elkaar te scheiden. De brand van de vorige installatie heeft haar gebracht tot volledige overgave. “Er was geen ontsnapping mogelijk. Ik ben niet weggelopen, maar dwars door de dood heen gereisd. Het meest duistere en mysterieuze dat ik ooit gedaan heb. Ik werd tot op het diepste niveau in het verhaal gezogen.”

“Ik kan het je niet aanraden, maar terugkijkend heb ik een prachtig boeiende en fascinerende reis gehad, langs de botten van de Vuurvogel”, zegt ze lachend.